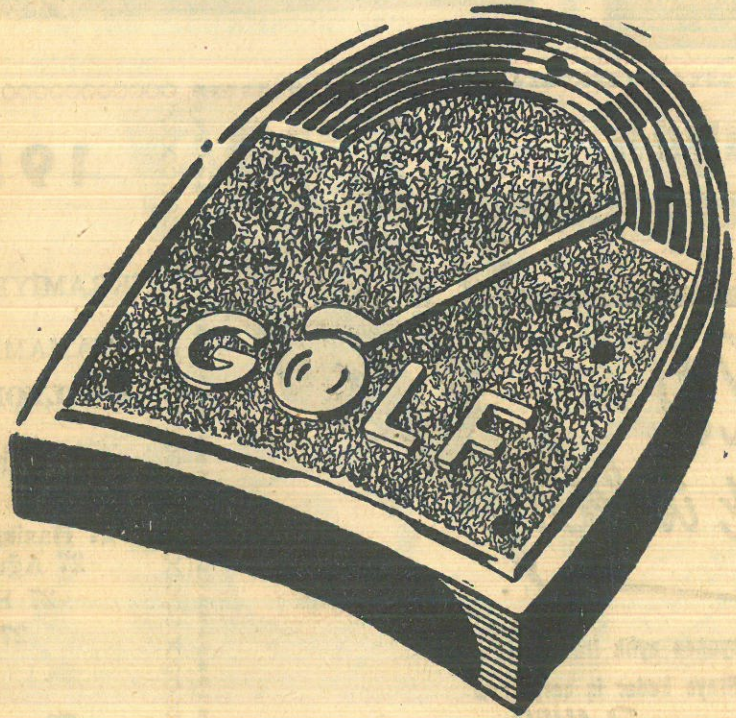

GOLF

GOLF

96

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Devlet Nisnashi

Mayıs 1959

İÇİNDEKİLER:

- ILK MİLLİ OYUN ARAŞTIRICIMIZ - - - - - Cahit ÖZTELLİ
OYUN - RAKIS HAKKINDA MÜHİM BİR ESER - - - - - A. KUTEL TECEK
ÇİNGENE ÇEVİZİ GÖSTERİŞİ - - - - - Osman ERGİN
DÜNYA FOLKLOR OLAYLARI NEGÜN, NEREDE GÖRÜLEBİLİR - - - - - TFA
KARADENİZ KEMENÇESİ - - - - - Mahmut B. GAZİMİHAL
KAZ DAĞINDA SARI KIZ - - - - - Sadı Yaver ATAMAN
DOĞU ANADOLUDA YAŞAYAN GELENEKLER - - - - - Dr. Neriman B. BALCIOĞLU
KONYA'DA ÇOBANLARIN GİYİMİ, Y. VE EŞYALARI Seyit KÜÇÜKBEZİRCİ
DİVRİĞİ'DEN ATASÖZLERİ VE TABİRLER (I) - - - - - Tank ORHAN
III. TÜRK HALK OYUNLARI BAYRAMI - ARNOLD VAN GENNEP'İN
II. ÖLÜM YILDÖNÜMÜ - TAHİR ALANGUNUN KELOĞLAN MASALLARI
KONULU KONFERANSI - DERGİMİZ GELECEK SAYISINI KARAGÖZ'E
AYIRIYOR
TÜRK ETNOGRAFYA DERGİSİ - BİZE GELEN KİTAPLAR

Sayı: 118

Kuruş: 50

İSTANBUL'DA AYDA BİR İSFA ÇEKER HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

97

ŞOĞUK ALGINLIĞI

BAŞLANGICINDA **OPON** ALMAK FAYDALIDIR!

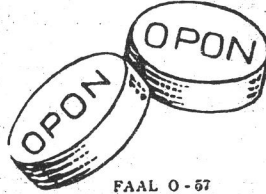
OPON baş, diş, adale, sinir, lumbago ağrılarını teskin eder. Bayanların muayyen zamanlardaki sancı ve rahatsızlıklarında faydalıdır.

**BÜTÜN
AĞRILARA
KARŞI**

OPON

günde 6 tablete kadar alınabilir

FAAL O-57

Yıllık aboneliği 6,
altı aylık aboneliği 3
Liradır.
Yurd dışı senelik abone
2 dolardır.

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Adres değiştirmelerde
ücret alınmaz.
Basılmayan yazılar
istenince geri gönderilir
Ekicigil Basımevi

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Mes'ul Müdür: İ. HİNÇER

Adres: Yeşildirek, Sultanmektebi Sokak, No. 17, İstanbul

«TÜRK FOLKLOR (= HALKBİLGİSİ) DERNEĞİ» NİN YAYIM ORGANIDIR.

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR. HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 118

MAYIS 1959

YIL: 10 - CİLT: 5

İlk Millî Oyun Araştırmamız

Yazan: Cahit ÖZTELLİ

Batıda yüz yılı geçen folklor çalışmaları, bizde gerçek anlamıyla ancak 1908 meşrutiyetinden sonra başlar. Önce Ziya Gökalp «Türkçülüğün esasları» eserinde, «Halkiyat» adını verdiği folklor da bir bölüm ayırdı, Diyarbakır'da çıkardığı «Küçük Mecmua» da masal toplamının yollarını gösteren yazısı ile ilk folklor çalışmalarına yardım etti.

Bu arada, Türk folklorunun tarihi bakımından değerli bir yazı da, Rıza Tevfik tarafından 1913 yılında «Peyam» gazetesinde yayımlanan «Folklor» adlı uzun bir makaledir. Halk edebiyatı üzerinde çözümlemeler yapan, çağına göre olgun bir folklor yazısı değerini taşır.

Bizde folklor tarihi yukarıda andığımız çalışmalarla başlar. Türk folklor çalışmalarının tarihini inceleyenler hep bu başlangıçtan söze başlarlar. Halbuki, son günlerde elime geçen bir kaynak, bunun hiç olmazsa on yıl daha geri gidebileceğini göstermektedir. Bu kaynak, Doktor Besim Ömer (paşa)'ın (1316/1900) yılında çıkardığı «Nev-sâl-i Âfiyet — Salname-i Tıbbî» adlı bir tıp yılıdır. Eserin 405. sayfasında, Doktor Rıza Tevfik imzasıyla ve «Raks» adlı uzun bir yazı var. Bugüne kadar folklorcularımızın gözünden kaçan bu yazının baş tarafının bir özetini verip, millî

oyunlarımızla ilgili bölümünü olduğu gibi vereceğim. Bu arada bazı eski kelimelerin yerlerine daha sadelerini koyacağım.

Rıza Tevfik, yazısına oyunun pek tabii, pek genel ve pek eski olduğu cümlesiyle başlıyor. İkel ve medenî uluslarda oyunun değerini anlatıyor. Vahşi uluslarda oyunun rolünü epeyi genişlikle verdikten sonra, bugün yaşamakta olan bu uluslarda: «Oyun, savaş, kavga, av, evlenmek, doğurmak, ateş yakmak, adam yemek, yılan tutup dişlerini sökmek gibi olaylardan tutunuzda, günlük olaylardan her şeye varıncaya kadar oyun ile taklit edilir. Her münasebetle, her vesileyle raks edilir.» «Mehtaba raks edilir, karanlık geceye raks edilir, ateşe raks edilir, güneşe raks edilir, raks edilir vesselâm» diyor. Daha sonra oyunun kişi ruhundaki etki ve sebeplerini anlatıyor. Birkaç sayfa ile de oyunun, daha çok vahşi kavimlerde, toplumbilim (sosyoloji) bakımından taşıdığı değeri anlatıyor. Öyle sanıyorum ki Rıza Tevfik'in bu yazısı bizde oyun üzerine yazılan ilk yazıdır. Bu genel bilgiden sonra «Memalik-i Osmaniyede raks ve muhtelif tarzları» başlığı altında, bugün için çok önem kazanmış olan bilgiler veriyor.

Aşağı yukarı altmış yetmiş yıl ön-

1892

118

ceyi inceleyen bu bölüm, folklor tarihimiz bakımından olduğu kadar, millî oyunlarımız bakımından da önemlidir. Bugün, o çağın kılık-kıyafetleri gibi kalmamış, oyunlar da belki değişikliğe uğramıştır. Millî oyunlarımızın geçmişini araştırmada epeyce işe yarayacak olan bu yazıda konumuzla ilgili iki de resim var. Birisi, eski bir zeybeği millî kılığıyla göstermektedir; ikincisi ise, iki çalgıcının katılmasıyla, üç köylünün oyun oynarken yapılmış bir yağlı boya tablodan alınmıştır. Her iki resim de yazıdaki tarifleri destekleme bakımından değerlidir.

Rıza Tevfik'in yazısının millî oyunlarla ilgili bölümünü aşağıya alıyorum: «Kavmiyet ve cinsiyetten dolayı oyunun tarz ve sureti, millî töre ile sıkı sıkıya ilgilidir. Bu anlam, önceki sözle-rimden anlaşılır, etnoğrafi bilgisinin bu noktaya verdiği değer ve önem az değildir. Çünkü değişik biçimlerde oyun — millî geleneklerden düğün töreleri, şarkılar, millî masallar ve benzeri gibi — bir ulus ile öteki arasında ilgi ve yakınlığı bilmek için keşfedici yerindedir. Sözgelimi, memleketimizde Hora biçiminde icra edilen oyunlar, genel olarak

60 yıl evvel basılan «Nev-sâ-i Âfiyet — Sa'Name-i Tibbi» de çıkan zeybek resmi

Rum ulusuna ve yer dolayısıyla da Adalar ve kıyılara bağlılık gösterir. Görünüşte ayrılıklar varsa da yine sözlerimi isbata yarar. Ve oyunlar uzun zaman süren toplum ilişkileri dolayısıyla geçmek ve daha önemsiz olan millî oyunları unutturmak suretiyle kurulmuştur. Meselâ, İranlılara ve bize Arap alfabesinin geçişi ve eksik olan önceki yazıları kullanmaktan vazgeçirdiği bunun gibidir.

Bütün Horlalar biçim bakımından genel olarak benzerlerse de üslup biçimlerine bakılınca aralarında önemli mahsus kesin ayrıntılar vardır. Meselâ, Adalıların ve kıyı rumlarının Hora oyunları ile Bulgar köylerinde seyrettiğimiz Horalar ya da Toska Arnavutlarının oynadığı Horalarda tempoca, ayak hareketlerinin sayısınca epeyce bir ayrıntı vardır. Hattâ çalgıları da bu ayrıntıyı değişik ahenkleri ile kulağımıza sezdirir. Oynayanların meydana getirdiği halkanın orta yerinde durupta sinirli parmaklarıyla kemengeden kesik kesik, titrek titrek ve kulağı tirmalyan sesler çıkaran Karadenizli ile avurdunu şşirir, durmadan yarım saat müddetle zurnadan yeknasak ve basit bir hava çalan Vanlı ve büyük bir rahatlık ile iri davulunu dögen arkadaşları arasında hâl ve tavurca ne büyük fark vardır... Oyunlara özel bir biçim vermekte millî karakter'in çok etkisi olduğu bununla pek anlamlı bir surette meydana çıkar. Çerkeslerin o sinirli oyununu seyretmemiş olanlar bir adamın — oyun sırasında — nasıl olup ta iki saniyede üç hareket yapabilecek kadar çevik olacağına bir türlü akıl erdiremez, inanamaz. Öte yandan bir zeybek oyunu seyredilse, gerçekte yalnız kavuğu altı okka gelen bir adamın (sınırsız sarsıntılara uğramış olsa bile) daha çok çabuk davranamayacağı hakkın-da doğru bir fikir edinilebilir. Hattâ bu noktaya dair pek önemli olmak üzere dikkate değer bir nitelik düşündüm: değişik uluslara bağlı kavimlerin en çok temas ile kavnaştığı memleketlerde (meselâ Gelibolu gibi çoğu kıyı olan memleketlerde) her türlü oyun oynanır. O gibi yerlerde Rum ve Adalı gemiciler

ile köylerden kıyılara gelen Yörükler karşı yakadan, Karabiga'dan daha içeriden gelen Anadolu lular daima münasebette buldukları cihetle hepsi de birbirinin bağlı olduğu ulusun oyunlarını oynarlar. Fakat Türklerin Adalıları gibi cakalı Hora oynamadıklarını gördüğüm gibi Adalıların ve başka Rumların da Zeybek havası oynadıkları zaman bizimkilerin aldığı kabadayı tavrı takınıp o gurur ve özel ciddiyet ile ağır ağır oynamadıklarını, oynayamayacaklarını iyice gördüm ve anladım; hattâ zeybek havasının millî bestesine çokça ince nağmeler karıştırıp bozdukları gibi, bunun sonucu ayak hareketlerinin sayısı ile oyunun temposu da değişip büsbütün başka bir oyun oluyor ki «Gucu Mustava» (Koca Mustafa demektir), «Zehir Ali», «Hamza Efe», «Dirhemsiz Bekir», «Yörük Osman», «Gara Durmuş» gibi kabadayların oyun tarzı hiç o değildir. İstanbul'daki müzik bestecilerinin zeybek havası olsun diye besteledikleri oyunlarla asıl zeybek havalarının hiç ilgisi yoktur. «Efeyim, severim ben zevk-i sefayı» gibi kanto kılıklı şarkılarla oyun oynamak mümkün olsa bile o oyun asla zeybek havası değildir. Hattâ memleketimiz Rumlarının Latarna ile oynadıkları — güya alaturka — oyunlardan «susta» ve «karşılama» gibi kıvrak ve tiz oyunlar bizim zeybek havalarının bozuk düzen taklidinden doğmuş bir yeni biçim oyun olmaktan başka bir şey değildir. Ve şurasını da söylemek gerekir ki zeybek havaları piyano, lâtarna ya da ince saz ile oynanır oyunlardan değildir. Davul ve zurna ile, hiç olmazsa çığırta ve darbuka ve bağlama ile oynanır ve salonlara karşılık harman yeri kadar geniş ve açık bir yer ister.

Zeybek havaları. — İlk önce zeybek havaları tempolarının ağırlığı ile başka oyunlardan üstündür. Hattâ bir iki dö-nüşten sonra, davula doğru bir iki adım atıp ilerledikten sonra, dizleri yere vurduktan sonra bir iki saniyelik bir duruş vardır. Onun için tiz besteler ile (velev ki zeybek havasının batutasına uydurulmak suretiyle bestelenmiş olsun) aslâ zeybek havası oynanamaz. Biçim olarak

T. Halk Oyunları Bayramı

Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi, bu sene yapılacak olan III. Halk Oyunları Bayramı'nın son hazırlıklarını da tamamlamaktadır.

Bayram 27 Haziran ile 3 Temmuz arasında İstanbul'da Açık Hava Tiyatrosu'nda yapılabılır. Bu yılki Türk Halk Oyunları Bayramı'nın özelliğini bütün oyunların, Yurdda yaygın bir halde bulunan sıra yareni ve sohbet meclislerinin etrafında çevrelenmesi teşkil etmektedir.

Bu davranışından dolayı Tesis'in İdare Meclisi Başkanı sayın Kazım Taşkand'i ve Tesis Üyelerini hararetle tebrik ederiz. TFA

tümden erkekçe bir oyun olduğu cihetle de titrek hareketler, ince ve mini mini duruşlar ve kırılıp dökülmeler en çok «merdut» ve hattâ ayıp ve müstehcen sayılır.

Şu kabadayı oyunu özetleyerek ve gözümleyle tarif edeyim: Önce oynayan kimse. — Eğer tek başına oynuyorsa — oyun yeri seçilen meydana (bir daire çevresinde döner gibi davranıp) elleri aşağıda olduğu halde topallıyormuş gibi bir iki adım atarak yürür, ve parmaklarını yavaş yavaş şakırdatır. Böylece tempo tutar ve ayak sayar. Tamam beyit başı geldi mi, ellerini havaya kaldırarak ve parmaklarını kuvvetli kuvvetli şakırdatarak üç adım sekmekle ilerler ve ellerini indirip birkaç saniye

durur; tekrar beyit başı çalınırken bu hareketi aksi yöne yaptıktan sonra yine bir iki saniye durur. Bu duruştan sonra önce sağa sola üç kere döner ve sol ayağı üzerine döner, o sırada kollar yukarıda vücut ve yüz az çok yere eğik olarak bulunur. Sonra yine bir iki saniye duruştan sonra sağ ayağının üzerine soldan sağa üç kere döner, yine azıcık durduktan sonra davula doğru üç adım sekerek önce sağ ayağının ucuyla davula doğru bir «dah!» eder, yani dürter gibi yapar. Sonra üç adım geri çekildikten sonra aynı hareketi sol ayağının ucuyla yapar. Sonra üç adımdan sonra bir sağ dizi ile bir de sol dizi ile çöker. İşte burada tam bir devir bitmiş demektir. Artık ne kadar oynansa bu hareketlerin tekrarından ibarettir. Tabii şu tarifim kaide olmak üzere belli olan hareketlerin biteviyelüğünden başka bir şey değildir. Yoksa güzel oynayanların ufak ufak tavırları vardır ki özel görünüşleriyle kişiye göre üslup oyunu meydana getirir.

Zeybek havaları ya iki kişi olarak ya yalnız olarak ya da ikiden çok oyuncularla bir halka teşkil etmek yolu ile oynanır. İki kişi oynadığı takdirde hareketler yukarıda söylediklerimin aynıdır. Şu kadar fark var ki oynayanlar daima bir daire etrafında dolanır gibi hareket ederler; yalnız davula doğru yürüyüp te «dah» edileceği zaman ikisi de yan yana gelip yürürler. Beş on kişi ile bir halka çevirilip te zeybek havası oynanacak olursa o vakit en güzel oynayan kişi kumanda eder, sanki avrupa oyunlarından «kadril» de nasıl oyunu idare eden kişi kumanda ederse aynı zeybek havası hakkında da kumanda eden kişi: ileri, geri, dön, aşağı diyerek başlıca hareketleri tayin eder ve kendisi sağdaki arkadaşından azıcık uzaklaşarak durduğundan halka o noktada bir ayrıntı meydana getirir.

Resmî günlerde zeybek havaları. — Padişahımızın tahta çıkışı her Osmanlı için bir büyük bayramdır. Bu mutlu günde padişahın asker kullarının ne derece sevinç gösterileri yaptıklarını görmek için taşralarda dolaşım benim gibi millî gelenekler görmeye meraklı bulunmalı,

azçok aşına olmalı. Padişahın doğum ve cülûs günlerine raslayan kutlu günlerde askere oyun için müsaade verilir. Kışlada şenlik hazırlıkları ile uğraşıldığı sırada oyun için meydan ve gerekli elbise de hazırlanır. Zaten kışlada İzmir'e, Nazilli'ye, Bursa'ya mensup bir çok erler bulunur ki asker ocağına gelirken dizlik, tozluk, kuşak, mintan, kavuk, silâhlık vesaire alıp getirmişlerdir.

Bundan sekiz yıl önce Gelibolu'da bulunduğum sırada Padişahın cülûs gününe raslayan kutlu günde on altı kişiden mürekkep bir topluluk tarafından birkaç saat zeybek havası oynandığını seyrettim. On altı kişinin teşkil ettiği halkanın orta yerine — milletin şan ve şerefine timsali olan — bayrağımız dikilmiş ve etrafına da davu takımını oturtulmuştu. Oynayanlar Nazilli taburundan olup çok köslü geyinmiş ve Tirabulus sarılı külâhlarından vazgeçtik, en ufağı bir metre seksen beş boyunda delikanlılardı. Sert kumandalarıyla oyunu idare eden «Seyit Ali Çavuş» kara bıyıklı ve pehlivan yapılı tahminen kırk yaşlarında bir adamdı. Bir saat kadar süren bu oyunu benimle birlikte seyreden kibar yabancıların ricası üzerine bir iki kere daha tekrar ettirdik. İtiraf ederim ki bundan aldığım zevk hiçbir oyunun keyfine benzemez.

Avrupa oyunları toptan bizimkilere benzemez. Burada yalnız memleketimizin oyunlarını sosyolojik bir görüşten incelemek istediğimiz için konudan çıkmamak istedim. Zaten memleketimizde bile bizim oyunlarımızdan çok «polka», «vals», «kadril» gibi Avrupa oyunları meşhur ve tanınmış olduğu için yazılsa bile abes olurdu. Yalnız şu kadar arzedeğim ki bir vals sırasında yalnız dokunma ile ilân edilen ince duygular ve bakışla açıklanan istekler ve vürekleri çarpıntıya düşüren ve dudakları titreten göğüs geçirmelere karşılık bizim oyunlarda erkekçe bir tavır vardır ki henüz salonlara girecek kadar nazikleşmediğini gösterir, sosyoloji deyimiyse söylenecek olursa, savaşı bir millet'in kendine has oyunlarıdır ki bıçaksız oynanmaz.»

Rıza Tevfik'in yazısı burada bitiyor. Öyle anlaşılıyor ki, o, bizde ilk folklorcu olarak tanınmaya değer bir kişidir.

XV. Yüzyıla Ait:

Oyun - Rakıs Hakkında Mühim Bir Eser (*)

— VI —

Yazan: Ahmet Kutsi TECER

Metinde açıklanan dört türlü oyun (Çarh, Rakıs, Muallak, Pertav) hakikatte birbirinden farklı oyun guruplarıdır. Bu guruplardan herhangi birinin diğerleri arasında daha hâkim bir yer alması takdirinde yeni yeni oyun terkipleri vücuda gelebilir. (1) Şuhalde burada belirtilen her gurup, çeşitli dansları meydana getiren unsurlardır.

Metinde Sema' celselerinde yani âyin maksadile yapılan toplantılarda ne çeşit oyunların yer alacağı belirtilmediğine göre zaviyelerde yapılan oyunların cemiyet hayatının türlü safhalarında, özellikle sohbet meclislerinde yapılan oyunlardan farklı olmadığını kabul edebiliriz. Esasen tarih bilgilerimiz de bunu ispatlamaktadır. Örnek olarak Mevlevî «mukabele» sini alalım. Bu âyin, «Sultan Veled Devri» denilen törenle ve her bir safhası daha önceden tesbit edilmiş olan Sema' ve Selâmlarla devam eder. Mevlevî âyininin XV. yüzyılın ortalarından itibaren tedricen bu şekli aldığı biliyoruz. Bizzat Mevlâna zamanında Sema' hiç bir vakit böyle değildi. Birisi yemek yapar, eşini dostunu dâvet eder, yenilir, içilir. Yemekten evvel yahut sonra «Kavval» ler (Ozanlar) bes-tesi ve güftesi önceden tesbit edilmemiş olan neşideler okurlar, isteyenler de semaa, raksa kalkarlardı. Abdülbaki Gölpınarlı, «Sipehsalar Tezkiresi» nden naklen (XIV, yüzyıl başı), Mevlâna zamanında sema'da sıçramak, ayak vurmak, kol açmak, birisini kucaklayıp beraber sema' etmek gibi çeşitli şekillerin mevcut olduğunu yazıyor. Halbuki Mukabele töreninde bunların hiç biri yoktur. (2)

Demek ki metinde belli bir sema' usulü bahis konusu değildir. Gerçi Tarikatlerdeki dinî rakısların «Zikir» den, «Zikir Halkası» nın gelişmesinden çıktığını savunan eski, yeni bir çok kaynaklar vardır. Nitekim bazı Tarikatlerde sonraları «Sema'» yalnız «Zikir» e inhisar ettirilmiştir. Rakıs, bir zikir

meclisinde artık zaptedilemez hale gelen mânevî coşkunluğun yani «Vecd» in neticesidir. Hakikatte rakıs, zikir kadar eskidir. Çünkü zikir, en basit şekle, Kur'an'dan veya dinî metinlerden alınmış kelime veya ibarelerin musiki ile, ritimle kaynaşması şeklinde başlar. Musiki ve ritimle birlikte zikir meclislerine hemen hemen başlangıçtan itibaren rakıs da girmiştir. Nitekim en eski kaynaklar bunu teyit eder. Metnimiz de oyun teorisini Musiki teorisine bağlamak suretile her ikisinin de ritim — hareket bakımından aynı kaynaktan çıktıklarını kabul eder.

Sofî tarikatler henüz şekil almadan önce mistik eğilimi olan bir zümre arasında «Cezbe» ye tutulmak kabiliyetinde olan kimselerin tabii şekilde «Vecit» haline gelerek Kur'an okunurken veya zikir edilirken coşkunluğunu yenemeyip semaa kalktıklarını biliyoruz. Şuhalde sema', vecit halinin tabii bir neticesidir. İlk zamanlar bunun örnekleri pek çoktur. Sonraları ise zikir, sema' meclisleri, vecdi dâvet etmek, bu vasıta ile vecit halini uyandırmak maksadile yapılagelmiştir. Buna da «Tevaciid» denilir.

İncelediğimiz metnin bir kaç yerinde «Meclis» ve «Cemiyet» kelimelerinin kullanılmış olduğunu gördük. Hükümdarların veya ulu kişilerin tertip ettikleri her çeşit toplantıya bu isim verilir. «Dâvet, sohbet, halvet...» ve benzeri deyimler, yerine göre, bu meclislerin çeşidini belirtmek için kullanılır. Metinde dinî âyin için yapılan toplantılara da bu adın verildiğini görüyoruz. (3) Buna karşılık hiç bir yerde «zikir» kelimesi geçmediğine dikkati çekmek yerinde olur. Bundan da anlaşılıyor ki metinde rakısın dinî taassuba karşı savunulduğu görülmekle beraber burada henüz muayyen bir dinî rakıs şekli bahis konusu değildir. Onun için yazar dinî bir rakıs şeklini değil, genel olarak oyunu «Şeriat» görüşü ile te'lif etmeye çalışmıştır.

İslâm düşüncesinde bu problem ol-

dukca eskidir. Bununla beraber daha önceki kaynaklar raksın mubah yahut helâl olduğunu savunurken yalnız «Kıyas» ve «İsnad» yolundan gitmişler, Fıkıhçı — Kelamcı metod dışına çıkmamışlardır. Halbuki bizim metnimiz meseleyi genel bir oyun teorisine bağlayarak halletmektedir. Eserin asıl değeri, orijinal oluşu buradadır.

Ayrıca, yazarımız «Oyun» kelimesini kullanmakla fıkıhçı - kelamcı müelliflerin «Luub (= oyun)» ve «Rakıs» arasında yaptıkları ayrımı da bir kenara bırakıyor. Kendinden evvel gelen islam müellifleri bilhassa raksın oyun olmadığını belirtmek çabasındadırlar. Onların anlayışına göre oyun, eğlence maksadile yapılan bir şeydir. Halbuki sema' (burada zikir meclisi düşünülmemelidir) oyun değildir. Bizim müellifimize göre ise, bütün kâinat bir oyun manzarasıdır. Sema'nın sembolik bir anlamı olması yahut raksın bir eğlence olarak telakkisi bir idrak (bilü) meselesi, birer zihin halidir. Bundan da anlaşılıyor ki müellifimiz rakısı, zikrin devamı olan sınırlı bir anlama sokmak istememiştir.

Oyun, metne göre, ilâhî bir nizamaya uygun olarak kâinatı kaplayan bir hareketin neticesidir. Şuhalde ondaki sembolik — mistik mânâyı bilsek de bilmesek de oyun yine oyundur. Böylece yal-

nız dinî rakıs değil, her çeşit bu genel teoriye girer.

Görülüyor ki yazar her şeyden evvel realitenin müşahedesinden hareket etmektedir. Halkın doğal olarak oyuna düşkünlüğü, oyunun bio-psikolojik bir nitelikte oluşu, bu suretle oyunda psikolojik realite ile sosyal realite arasında münasebet bulunması gibi tezler, şüphesiz, birer müşahede mahsulüdür. Yazar bu neticeleri «transandantal» bir prensipe bağlayarak ortaya bir oyun felsefesi çıkarmıştır.

Metinde belirtilen «dört oyun» özellikle tekniğe ait elemanlardır. Bunların cemiyet hayatında raslanan çeşitli oyunların tetkik ve tahlilinden çıkarıldığı şüphesizdir. Bu dört oyunun «dört unsur» ile münasebeti oyunun beşerî niteliğini tabiat kanunlarına bağlamak için bir teşebbüstür. «Dört mevsim» bu genel tabiat kanununun akıcı ve devrî karakterini ve genel bir hareket prensipini ifade eder. Oyunun kâinatı ilahî nizamla bağlanması transandantal realitenin ifadesidir.

Oyun-Rakıs hakkındaki bu mühim eseri tanıtmak amacile hazırladığımız yazı serisini burada kesiyoruz. Eserin daha etraflı bir tahlilini, yazarı ve yazıldığı devir hakkındaki bilgileri, dinî rakıs tarihi ile Türklerde oyun — rakıs hakkındaki araştırmalarımızı — evvelce de haber verdiğimiz gibi - kitap halinde toplamaktayız. Bu bahislere ait bazı parçaları yine bu dergide ayrıca yayımlamağa devam edeceğiz. SON

(*) Bu yazı serisinin I. yazısı Mayıs 1958. 106 No. II. yazısı Haziran 1958. 107 No. III. yazısı Temmuz 1958 T. 108 No. IV. yazısı Eylül 1958 T. 110. No. V. yazısı Aralık 1958 T. 113 No. II dergimizde yayınlanmıştır.

(1) Bunun türkî yönlerini, başka bir yazımızda inceleyeceğiz.

(2) A. Gölpınarlı: Mevlana'dan sonra Mevlevîlik, s. 370 ve devamı.

(3) Metinde: «Sohbette, Sema'da oynamak» sözü geçiyor. Böylece «Sema» kelimesi bir çeşit toplantı anlamına kullanılmıştır. Nitekim sonraları bu söz, kısaca, «dinî ayin» anlamına terim olmuştur. Burada henüz kelimenin terim olarak yerleşmediği görülüyor.

Çingene Çeyizi Gösterisi

Yazan: Osman ERGİN

Türkiyenin bütün köy, kasaba ve şehirlerinde çeyiz gösterisi yapıldığı bilinmekte ve görülmektedir. Bu gösteriler arasında az çok benzerlikler olduğu gibi hayli ayrılıklar da vardır. Bunlar tabii ve bilinen şeyler olduğu için üzerinde fazla durmayacağım. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki bazı yerlerde çeyizler sokaklarda gezdirilmek, bazı yerlerde kızın baba evinin kapısı açılarak herkese — tabii kadınlara — yahut düğün günü yalnız oğlan evinde kızın yatak odası — içeri girilmeksizin — yine kadınlara kapıdan gösterilmek suretile teşhir edilmektedir.

İstanbulun fethinden sonra çeşitli gelenek ve göreneklere, ayrı örf ve adetlere bağlı âileler her taraftan gelip yerleşmiş oldukları için bu şehirde bile çeyiz gösterisindeki ayrılıkların nereden geldiğini ve nelerden ibaret olduğunu bir dereceye kadar tesbit edip bildirmek zor bir iş değildir, sanırım.

Sosyologlarımızın, folklorcularımızın vakit yakit bu mevzuu ele alıp çeşitli yazılar yazmış olduklarını tahmin ederim. Üzülerek öldüklerimi ki bu yoldaki yazıları takip edememiş olduğum için onlardan bir özet çıkartıp bu yazıya esas olarak almaya da imkân bulamadım. Ancak burada belki onların gözlerine ilişmemiş, yahut ilişmiş de kayıt ve zaptedilmemiş olabilir, diye. İstanbul'daki azınlıklardan birisine, Çingene'lere âit bir çeyiz gösterisini kısaca yazmak istiyorum.

Çingenerin de İstanbul'un fethinden sonra bu şehre geldiklerini ve ilkin Galata surlarının dışında, Kasımpaşa'da Çürüklük denilen yerde iskân evlediklerini, daha sonra gelenlerince, kısmen Ayvansaray'da, kısmen de Sulukule'de, Sultan mahallesinde, Üsküdar'da Selamsızda toplu olarak yerleşmiş olduklarını bu gün bile görebiliyoruz.

Üzerinde durduğum çeyiz gösterisinin Ayvansaray çingene'lerinde görülecek ve dikkatle takip edilecek bir husu-

siyet taşıdığını bu semtte oturanlardan tesadüfen öğrenince, imkân bulunursa benim de böyle bir gösteriyi yerinde ve zamanında görmek istediğimi onlara ih-sas etmişim.

Ayvansaray'ın Molla Aşkî mahallesinin Paşa Hamamı sokağında oturan Belediye memurlarından Defterci..... Efendi, bu semtin Türklerle Çingenerin mahalle sınırlarının ayrıldığı bir noktada oturmakta ve oradaki hamamı da işletmekte olduğu için hamamın yanında veya karşısındaki evlerde bir düğün olursa arzumu yerine getireceğini vâid etmişti. Günün birinde böyle bir fırsat zuhur etti. Ve 8, 10 arkadaşla birlikle bu zatın davetlisi olarak oraya gidip geceyi hamamda geçirdik. Bizden başka davetlileri de olduğu için misafirlerini ağırlamak ve gece sabaha kadar vakit geçirmek için hamamın soyunma yerinde içkili, sazlı sözlü ve rakıslı bir âlem tertip etmiş ve bütün rolleri Ayvansaray Çingenerinin ileri gelen kadın ve erkekleri üzerlerine almıştı.

Bu kadar külfete ve ağırlamağa sebep sabayleyin şafak sökerken başlayacak olan gösteriye kadar misafirleri oyalamaktı. Bu saatlerde uzak yerlerden gelmek, gelinse de iyi görebilecek münaşip bir yer bulmak mümkün olamayacağından bu külfete ve zahmete davet sahibi de misafirler de isteyerek katlanmışlardı.

Çeyiz sahibi kızın evi, hamamın bahçesiyle karşı karşıydı. Hamamın bahçesi, yol seviyesinden üç metre kadar yüksek ve sağlam bir duvarla çevrili bulunmaktadır. Öyle ki buradan hem kızın evinin içi, hem de evden çıkarılacak çeyiz takımları kolaylıkla görülebilecekti.

Sokağın evle hamam duvarı arasındaki kısmı boş bırakılmış, mahalleden ve civardan gelen seviriciler biraz uzakda yer almışlardı. Evden çıkarılacak eşyanın teşhiri için böyle boş ve geniş bir yere ihtiyac vardı.

Evin kapısının tam karşısına ve ha-

Arnold Van Gennep'in Ölümü'nün Yıldönümü

Bir çok eseri dilimize de çevrilen ve Türk Folklorcularına bu eserlerle ışık tutan büyük Fransız ilim adamı Arnold Van Gennep 2 yıl önce 7 Mayıs 1957 günü Eparnay'de ölmüştü.

Pariste üç ayda bir yayımlanan «ARTS ET TRADITIONS POPULAIRES» dergisini çıkaran Fransız Etnografya ve Folklor Derneği'nin başkanı olan Arnold Van Gennep, aynı zamanda «Milletlerarası Halk Sanatları ve Gelenekleri Komisyonu»nun da fâhri Başkanı idi.

Hazırladığı Folklor Rehberi memleketimizde birkaç defa basılmıştır.

Kendisini ölüm yıldönümünde saygı ile anarız.

mam duvarı tarafına birbuçuk metre kadar yükseklikde kürsü gibi bir yer hazırlanmış, kürsünün karşısındaki bir yere de iki' ufak kır iskemlesi konulmuştu.

Ortalık alaca karanlık haline gelince ve sokakta hareketler ve gürültüler de çoğalmaya başlayınca seyirciler' hamamın soğukluğundan çıkıp duvar üstündeki yerlerimizi aldık, etrafa göz gezdirmeye başladık.

Önce evden 30, 35 yaşında başı işlemeli beyaz örtülü, omuzlarında bir şal ve elinde bir şal bayrak bulunan genç bir kadın gelip kürsüye çıktı, heykel gibi ayakta durdu. Karşısındaki iskemlelere bir klarnet ile bir nakkareci oturdu. 5, 6 genç de bunların arkasında yer aldılar.

Bu sırada ortalık biraz daha ağarmıştı, nerede ise güneş ufukdan yüzünü gösterecekti. Nihayet o da oldu ve evin kapısı ile pencereleri açılarak tören başladı ve çalgıcıların gürültüsü bunu uzaktakilere de bildirdi. Eli bayraklı kadının, tam bizim önümüzde ve yakınıımızda. Sesi iyi işitiliyor, rolleri de iyi görülüyordu.

Önce evden büyükçe bir Uşak kiliminin çıkartılıp yere serildiği görüldü. Bundan sonra iki kişilik madeni, tabii yaldızlı bir karyola kurulu olarak getirilip halının bir köşesine yerleştirildi.

O zamana kadar dimdik duran ve bir o yana, bir bu yana bakan kadın, elindeki bayrağı bir iki defa sağa sola salladıktan sonra bir tekerleme söyledi. Bunu çalgıcıların yanındaki çocuklar diğer bir tekerleme ile hep bir ağızdan «Ala ala hey...» diye tekrarladılar ve çalgıcılar da bunları takip etti ve her eşya evden çıkartılıp yerine konulduktan sonra bu muamele böylece tekerrür etti. Bu muamelenin eşyaları yerinden kaldırıp getirecek olanlara vakit bırakmış olmak için yapıldığını sanıyorum.

Kilim ile karyolayı, hepsi şal ve üç döşek, üç yorgan ve üç yastık takip etti. Bunlar da üst üste karyolaya yerleştirildi.

Eşyaların her birisi evden çıkartılıp yerine konulduğu sırada kadın elindeki

bayrağı bir o yana, bir bu yana sallıyarak ilham toplar gibi hareketler yaptıktan sonra eşyanın cinsine, nev'ine ve nereden, kaç liraya alındığına dair sözler söylüyordu.

Bu sırada kapıdan bir gardrobun getirilip yerine konmasile uğraşılıyor, fakat tuhaf şey, eli bayraklı kadın, bir şey söylemiyor ve gözlerini evin penceresine dikmiş heykel gibi duruyordu. Seyirciler de gözlerini pencereye çevirdiler. Evde bulunan başka bir gardrobun pencereden dışarıya çıkartılıp halka gösterilmek istenildiği anlaşılıyordu. Meğer kadın bunu bekliyormuş. Gardrobun bir ucu pencereden görülünce hemen söze başlayarak,

— Anası, kendi gardrobunu kızına veriyor sanmayın, işte anasınınki evdedir. Gördünüz, bunu yeni aldık. Dedi.

Gardrobun, kızın elbiseleri ve elbise-lik kumaşları takip etti. Elbiseler de, kumaşlar da yedişer kattı. Bunlar, kadınlarımızın çiy veya betrenk dedikleri gözahıcı, kırmızı, penbe, mor ve sarı renklerde idi. Her kumaş ve her elbise aynı renkte boyalı, güllü ve çiçekli, iki kulplu kahvealtı tepsilerine konulmuş, daha iyi görülmek için ehramvari tepsinin ortasına oturtulmuştu. Eli bayraklı kadın, tepsiler birer birer gelip yerli yerine konuluncaya kadar susmuş, ağzını açmamıştı. Bu esnada seyirciler de, öyle sanıyorum, bu kadar kumaşın ve elbiseliğin verilmesindeki hayreti gizlememekte idiler. Kadın bunu beklemiş veya hissetmiş olacak ki:

— İşte hem vesika ekmeği yemedik, hem de bütün bu kumaşları Karıman'dan aldık. Dedi.

Bu söz de çalgıcılar ve yardımcıları tarafından şiddetle alkışlandı.

Bu sırada kapıdan çıkarılan sedefkaplı, şal yorganlı ve nazar boncuklu bir çocuk beşiğinin getirilip karyolanın yanına konulduğu görüldü. Böylece bir ev için lüzumlu diğer ufak tefek eşyalar birer birer getirilip yerli yerine konuluyordu. Kızın hamam takımları, sedef kakmalı takunyası böylece getirilip gösterildi. Bunlar için eli bayraklı kadın bir şey söylemiyordu.

Kadının tuvalet ve süs eşyası takı-

mının, çeşitli parfümler ve kolonyalarının kız ve erkek çocukların ellerinde ağır, ağır, itina ile getirilip, karyola ile gardrop arasındaki boşluğa yerleştirilmiş olan yemek masasının üzerine konuluyor, kadın da bunlara dikkatle bakıyordu. Nihayet gümüş kaplı iki tarafa döner yuvarlak ayna gelince kadın gözünü eşyadan ayırıp evin penceresine dikti. Seyirciler de onu takip ettiler. Her halde mühim bir şey yumurtlayacaktı. Pencereden gösterilen yuvarlak ayna iki tarafa döndürülüyor ve bir şeyler gösteriliyordu. Meğer bunun kırık bir ayna olduğu bildirilmek isteniyormuş. Nettekim kadın:

— Bakınız anasının tuvalet aynası evdedir ve kırıktır. Bunu yeni aldık. Dedi.

Geline âilesi tarafından en son verilen çeyiz büyükçe bir şaldı.

— Bakınız anasının şalı benim omuzlarımdadır. Ve evvelce üzerine sigara düşerek yanmıştı. Dedi ve parmağını yanık yere sokarak öte tarafından çıkarttı.

Artık verilecek eşya kalmamıştı. Tören bitmek üzere idi. Herkes enson ne söyleyecek diye kadının ağzına bakıyordu. Nihayet ağzı açıldı:

— Bu kadar çeyiz verdiği için paraları tükenmiştir sanmayın! İşte:

Dişerek cebinden bir deste banknot çıkartıp elinde tutmakta olduğu şal bayrağın ötesine berisine iğnelemek suretiyle âilenin zenginliğini de böylece isbat etmiş oldu.

Uzaktan iyice görülemiyen paraların 50 lik ve 100 lük olduğunu yanımda duran ve çeyiz gösterisini defalarca görmüş olan birisi bana söyledi.

Şimdi şu satırları okuyanların:

— Acaba âile reisi necidir ki bu kadar nefis ve pahalı çeyiz verebiliyor. Diye kendi kendilerine soracaklarını sanıyorum. Hemen izah edeyim:

Her gün sırtına bir boş teneke alarak İstanbulun surları dışında «Arena» denilen ve kapları temizlemekte kullanılan bir toprağı tenekeye doldurup, yarım papuçla sokak sokak dolaşarak satan bir kimse imiş! Arena'nın parasız

Türk Etnografya Dergisi

Maarif Vekâleti Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü tarafından 1956 da yayımlanmaya başlanan «Türk Etnografya Dergisi» nin ikinci sayısı da zengin bir şekilde çıkmıştır. 29 X 21 boyunda, 96 sayfa metin, 52 sayfa levhadan meydana gelmiştir. Metin birinci hamur, levhalar kuşe üzerine basılmıştır.

İçinde Hamit Zübeyr Koşay'ın «Türk Halkının Maddi Kültürüne Dair Araştırmalar II. Kap-Kacak, Ocak V. S.», Zeki Ora'lın «Selçuk Devri Yemekleri II.», Ahat Ural Bikkul'un «Topkapı Sarayı Silâh Müzesindeki Eserler», Yusuf Durul'un «Yürük, Türkmen, Afşar Hali ve Kilim Motifleri Üzerine Araştırma», Zeki Ora'lın «Karamanoğulları Zamanında Bir Sınır İhtilâfı», Macide Gönül'ün «Türk Hali ve Kılımlerinin Teknik Hususiyetleri», P. Eralp-Sami N. Özer-Dim'in «Bibliyografya: 1956 Yılında Türkiye'de Etnografya ve Folklor Yayınları» başlıklı yazıları yer almaktadır.

Etnograf ve folkloristlere sevinçle duyururuz. TFA

elde edilen bir mal olduğunu bilmem söylemeye lüzum var mıdır?

Tören bittikten sonra muvakkaten sokak ortasına yerleştirilmiş olan bütün bu eşya, karyola, gardrop ve beşik gibileri bir kaç ve tepsilerdeki elbiseler ve kumaşlarla diğer eşya teker teker delikanlılar tarafından omuzlanıp mahalle içindeki düğün sahibinin bulunduğu eve götürüldü.

Bu törenden âcizane çıkardığım netice zudur:

I — Gösterişin ve böbürlenmenin en iptidai şekillerinden biridir.

II — Sal'a bu kadar ehemmiyet verilmesi Çingene'lerin Hint'ten, bilhassa Lahur ve Keşmir taraflarından gelme olduklarını gösterir.

III — Törene güneşle beraber başlanması, Çingene'lerin eski din ve inanışlarının da güneşe tapan Hindistan'dan getirmiş olduklarına delâlet eder kanaatındayım. Sosyologlarımız ve folklorcularımız bu kanaata iştirak ederler mi bilmem?

Folklorcular için Takvim:

Folklor Olayları Ne Gün, Nerde Görülebilir

Dünyanın çeşitli yerlerinde her yıl folk dansları ve folk musikişi eğlence ve bayramları tertiplenmektedir. Bunların bu yıla ait olanlarını toplu bir şekilde aşağıya alıyoruz. Dünyanın tanınmış folklor dergilerinden derlediğimiz bu listede maalesef Türk folk (= halk) danslarının yer ve tarih listesine raslamak mümkün olamamıştır. Bunların bir kısmını «Folklorcular için takvim» listesine ilâve ediyoruz.

MART AYINDA

Mart 12 Erzurum, Türkiye

NİSAN AYINDA

Nisan 30-Mayıs 3 Jerez - de - la Frentera, İspanya

Nisan 5-11 Murten / Bern, İsviçre

MAYIS AYINDA

Mayıs 1 Padstow, İngiltere

Mayıs 1-3 Antalya, Türkiye

Mayıs 3 Atina, Yunanistan

Mayıs 4 Menidi, Yunanistan

Mayıs 5 Megara, Yunanistan

Mayıs 5 Salamis, Yunanistan

Mayıs 6-10 Nashville, Tennessee

Mayıs 7 Tissington, İngiltere

Mayıs 8 Helston, İngiltere

Mayıs 8-18 Madrid, İspanya

Mayıs 15-29 Coimbra, Portekiz

Mayıs 16-18 Aix - les - Bains, Fransa

Mayıs 16-18 Antibes-Juan - les - Pins, Fransa

Mayıs 17 Saaksmaki, Finlandiya

Mayıs 18 wissembourg, Fransa

Mayıs 18 Bampton, İngiltere

Mayıs 18, 29 30 Thaxted, İngiltere

Mayıs 21 Ayia Eleni, Yunanistan

Mayıs 21 Langadas Yunanistan

Mayıs 24 Santarem, Portekiz

Mayıs 24-26 Bergama / İzmir, Türkiye

Mayıs 25-Haziran 5 Cordoba, İspanya

Mayıs 28 Penafiel, Portekiz

Mayıs 31 Itxssou, Bidarray, Mendionde, Saint - Etienne - de - Baigorri, Fransa

HAZİRAN AYINDA

Haziran 6 Throughout, İsveç

Haziran 6-7 Amarante, Portekiz

Haziran 6 Hull and Grenoside, İngiltere

Haziran 7 Avignon, Fransa

Haziran 19 Aavesaksa, Finlandiya

Haziran 19-21 Throughout, İsveç

Haziran 20-Tem. 4 Granada, İspanya

Haziran 20 Abingdon, İngiltere

Haziran 20-23 Guarda, Portekiz

Haziran 24 Tavira, Portekiz

Haziran 20-29 Sintra, Portekiz

Haziran 27-28 Karkalohja, Finlandiya.

Haziran 27 - Mayıs 3 İstanbul, Türkiye

Haziran Straznice.

Haziran 28 Sammatti, Finlandiya.

Haziran 29 Appleton, İngiltere

Haziran 30 - Tem. 1 Limoges, Fransa.

TEMMUZ AYINDA

Temmuz 1-4 Arles, Fransa.

Temmuz 1-15 Aveiro, Portekiz

Temmuz 2 Siena, İtalya

Temmuz 2-5 Boras, İsveç

Temmuz 5 Stanga, Gotland, İsveç.

Temmuz 5 Leksand, İsveç.

Temmuz 1-10 Villeneuve - les - Avignon, Fransa

Temmuz 7-12 Llangollen, Wales, İngiltere.

Temmuz 13-15 Palermo, İtalya.

Temmuz 13-17 Nice, Fransa.

Temmuz 16 La Paz, Bolivya.

Temmuz 18 Leeds, İngiltere.

Temmuz Vychodne, Slovakya.

Temmuz 18 Leeds, İngiltere.

Temmuz 20 Saint - Jean - de - Luz, Fransa.

Temmuz 23-26 Quimper, Fransa.

AĞUSTOS AYINDA

Ağustos 1-2 Povoia de Varzim, Portekiz.

Ağustos 1-2 Laholm, İsveç.

Ağustos 2 Vannes, Fransa.

Ağustos 4-14 Malaga, İspanya.

Ağustos 5 La Paz, Bolivya.

Ağustos 9 Morlaix, Fransa.

Ağustos 9 Stockholm, İsveç.

Ağustos 9 Santa Parta de Portuzelo, Portekiz.

Ağustos 9-16 Saint - Jean - Pied - de-Port, Fransa

Ağustos 9-16 San Sebastian, İspanya.

Ağustos 10-16 Lysekil, İsveç.

Ağustos 11 Corfu, Yunanistan.

Ağustos 14-18 Coruche, Portekiz.

Ağustos 14-15 Viana do Castelo, Portekiz.

Ağustos 15 Baalbeck, Lübnan.

Ağustos 16 Lisalml, Finlandiya.

Ağustos 16 Stena, İtalya.

Ağustos 20-25 Zakynthos, Yunanistan.

Ağustos 20-25 Trancoso, Portekiz.

EYLÜL AYINDA

Eylül 9 İzmir, Türkiye.

Eylül 10 Manchester, İngiltere.

ARALIK AYINDA

Aralık 13 Stockholm, İsveç.

Halk Sazları:

Karadeniz Kemencesi

Yazan: Mahmut R. GAZİMİHAL

Bu nispetli ve birleşik ad halk arasında yoktur; fasıl kemencesinden ayrılığını belirtmek üzere, hem de nice zamanlardır Karadenizlilerimizin oyun yardımcısı kaldığı için yazı tarifinde Karadeniz kemencesi denilmesi neslimiz kaleminde âdet haline almıştır. Nasıl ki fasıl kemencesini ondan ayırdetmek üzere de biçimine göre tarifte armudi kemence denildiği görülmüştür: bunun imlâsı (a) ile «kemence», öbürünün söylenişi çalanları dilinde incedir: **Kemence**; kimi de **Çemence**.

Karadeniz kemencesinin ne zaman ve nerede çıkarıldığı belli değildir. XVII. yüzyıl garp dans hocalarının elinde «poşet» dedikleri cep kemenceleri moda geçirdiği gibi, Macarların da «hegedü» dedikleri kemenceleri gün görmüşü; Besarabya Gagauzları bir çeşidine hâlâ **keraszi** kemencenin Macamüzikoloğu **Emil Harszi** kemencenin Macaristana Anadoludan geldiğini bilmekle beraber, Macar ana yurdundan gelmişliği ihtimali üzerinde de haklı olarak durmuştur. Macar tarihçisi **S. Takats** yaylı türk sazlarının Türkiyeden Macaristana geldiğine kanidir (1). Muhakkak olan cihet, yaylı çalgının Avrupaya Asyadan geldiği, kudemî Hunlara kadar derin olduğu (?), ve Anadoluya Oğuzlarla geçtiğidir. Bizans ve Pontus'da yaylı saz

İtalyan ressamı Precyozni'nin birbuçuk asır evvel İstanbul'da çizdiği resimler albümünden: Ayıcı ve kemenceci çingeneler.

hiç bilinmemiştir.

Zamanla Avrupada çağalan çeşitlerden de Anadoluya örnekler geçip tutunmuş olmaları mümkündür; bu bir karışıklık etkileşme kevfiyeti sayılsa yeridir. Karadeniz kemencesinin yapılış gus-tusunda avrupalı etkisi sezildiği gibi, armudi kemencenin geç olarak Polonvadan Balkanlara imişliği de kesinlikle

biliniyor.

«Kemance» adı yaylı sazın Azerbaycan üzerinden Anadoluya gelmeliği kısmını ilk bakışta akıla getiriyorsa d hüküm yürütmekte acele edilmemelidir, çünkü:

1) Yaylı çalgının adı ve tipi Asya'dan beri türkçede «ıklığ» (= oklu) idi; en eski Türk kemani buydu.

2) Karadeniz ve Ege bucaklarımızda hâlâ «İklıkçı Köyü» adında kentlerimiz vardır. Şu halde oralarda da en eskisi İklığ idi.

3) **Keman** ve **kemence** Anadolu'da semt semt yaygındır; fakat, yazılı metinlerde kemence adını XIV. yüzyıldan öncelerinde görmek mümkün olmamıştır; Asya türkçesinde saz adı olarak kullanılmışlığı bilinmiyor. Azericede vardır. Arapçaya geçmiştir: Mısırlılar Karadeniz kemencesine «kemance-i rumi» derler, yani Anadolu'dan gelmeliğini bilirler.

Horan kemencemizin önce İstanbul'da çoğaltılmışlığı ihtimâl dahilindedir. Evliya Çelebi Eyüp oyuncaklarını küçük kemence'lerinden bahseder. Buraya aldığımız **Preçvozi**'nin resminde çingene çocuğu ayı oyununa kemence ile refakat ediyor. Eldeki en eski kemence resmi, bilebildiğime göre, budur.

Yazımıza koyduğumuz öbür iki fotoğraf, oyunda ayakta saz oynamak gö-

Karadenizliler denizlerin adı ve rengi gibi kara giyinir ve oyunda bora gibi köpürürler.

reneğinin «ıklığ»'dan «kemence» ye geçmişliğine folklorumuzdan güzel birer delildir; avrupalıyı tatmin eder.

Macar türkoloğu Prof. Dr. L. Raşonyi 1939 da Ankara T. T. K. Belleten'inde çıkan Kumanlara dair önemli yazısında şu kuman kelimelerini de veriyor: «Doğumunu müteakip anasının ilk nazarı her hangi bir alete ilişmişse, hemen yeni doğan çocuğa o eşyanın ismini verdiler, meselâ **Çakan, Torsuk, Çubuk, Kurman** (ok kutusu) vs. Kumanları çok severek onlarla düşüp kalktığı için Kuman yani Kuman lâkabı ile de anılan kral IV. Laszlo'nun katillerinden birinin adı **Kemence** idi (2). Bu kelimenin türkçe olduğunu Kırmı'da bu isimde bir çoklarının bulunması ile de ispat edebilirim diyor (S. 413). — Burada alet adı olarak kemence çalgısını mı düşünmüştür, yoksa Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyıldan türkçe sözlür divanında sivrisinek anlamıyla mevcut «kimünçe» kelimesini mi kasetmiştir? Orası kapalı kalıyor. Sonuncu kelimenin türkçeliği muhakkak, fakat o asırda Balasagun türkçesinde İklığa da kemence denilmişliğine dair bir yazılı serahat yoktur. Şu atasözünün teşbihi, eldeki tek ihtimâl ikazıdır:

Anlayana sivrisinek saz,

Anlamıyana davuluzurna az.

Farsça ferhenklerde kemân, ve kemânçe tasgiri, ayrıca da «kemîçe» kelimesi vardır. Bunlardan birincileri farsça bilinmekle beraber, söz kökünü anlamıyorlar; «hamîden» masdarından kavis anlamına «hemân» (hı harfiyle) sözüne bağyorlar ki şüpheli bir halk etimolojisi savılabilir. Öbür «kemîçe» kelimesinin ise kuzeyden gelmeliğini bilmekle beraber, dil kaynağını Zendüpa-zend lûgatından gösteriyorlar; iki anlama işaret olunuyor: 1) uçucu bir «melâh» adı; 2) kavis, iğrik yay. — Son çıkan kitabımda bu münasebetle şöyle demiştim: «Kaşgarlı'ya göre Fergana türkçesinde sivrisineğin adı kimünçe imiş! Anlayana sivrisineğin saz gelebilmişinden ziyade, bir tesadüfün bu andırışmaya yol açtığına hiç şüphe yoktur. Bununla beraber, batı yaylı sazlarında da sinek (= muache) ve vıy-la-

Ödemişliler
Ege'nin kabak kemanesi de zeybeğe
eslikte ayakta kemence gibi çalınır.

mak (= bourdonner) gibi tel tabirlerinin tesadüfen kullanılmışlığına işaret etmeliyiz: **Bourdon** (fr.) = vızı, vıylama.» (3) — Kaşgarlı'nın imlâsı kemence de okunabilir. Fakat, türkçemizdeki «cibinlik» kelimesinin «bin» kısmı sinek demek olduğu ve cibinçe onun nispetlisi düşeceği bu arada dikkate alınmalıdır. **Kimünçe** — **Cibinçe** çatallanmış üzerinde fars ağzının «kemânçe» sözü zamanla etki yapmış olabilir. — XVII. yüzyıldan bir İngiliz seyyahın kemence kelimesini **Kimçek** ve **Kimçi** imlâlarıyla halkımızdan duyup yazdığını adı geçen kitabımda belirttim ki dikkate değer (Sayfa 32).

Dr. Raşonyi'nin Kıpçak Kumanları türkçesinde de kemence adının bulunmuşluğuna ve bunun türkçeliği kesin i-

TAHİR ALANGU'NUN KONFERANSI

Değerli eleştirmeci ve folklorcu Tahir Alangu 7 Mayıs 1959 perşembe günü saat 18 de «Türk — Alman Kültür Derneği» nde ilgi ile karşılanan «Masallar içinde Keloğlan Masalları» konulu bir konferans vermiştir.

Bu değerli konuşmayı gelecek sayılarımızda yayımlıyacağımızı bildiririz. TFA

nancına geç vakıf olduktan sonra evvelki müphem kanaatım şimdi âdeta aydınlandı: **İklığ** gibi **Kemence** adı da türkçede aynı derecede eski, aynı dil kaynağından ve saz adlığına anlamdaştılar. «Kimün» ve «Cibin» söylenişleri sivrisineğin soyu kadar birdir. Ho-pahlıların kemenceye «çemence» deyişleri sebepsiz değildir: **Sivris'nek masalı** ve kemencenin sesi içinde vızılının ısrarını duyar gibi oluyorum; Evliya Çelebi'nin **Menemen sivrisinek**lerinin folkloru vurmuş dehşetine dair uzun fıkralarını bir daha kulaklarım gıltıyarak hatırlıyorum: orada balaban davulunun dar-buneseli bile yer almıştır. — Kemence (= İklığ) işte böylesine ad ve sanyla türk çalgısı kaldı.

(1) 115. sayımızdaki makaleme bakınız (S. 1838).

(2) Prof. L. Raşonyi daha sonra Ankara'da çıkardığı şu kitabında da Kumanlarla Macaristana gelen türkçe Koboz, Boza gibi kelimeler üzerinde daha etraflıca durarak o arada Kemence'yi yine saymış, ayrıca bir Bizanslı şahsiyeti istişhadla X. yüzyılda bile macarların iki dil, macarca ve türkçe, konuştuklarını belirtmiştir: Dr. Raşonyi, Dünya tarihinde türkdük (Ankara 1942, s. 115 ve 139).

(3) Asya ve Anadolu kaynaklarında İklığ (Ankara 1958; Ses ve Tel Birliği yayını: I. — Atatürk Bulavı: Ankara, No. 369.3 sayfa 22.

Kaz Dağı'nda Sarı Kız

Yazan: Sadi Yaver ATAMAN

Güre, Edremitin iki saat kuzeydoğusuna düşen bir köy. Kaz Dağının eteklerine yaslanmış, bol suyundan faydalanmasını bilen uyanık Güreliler köylerine elektrik getirmişler. Gürenin kahvesinde iriyarı bir köylü gösterdiler. Pazara giden köylülerin önüne çıkıp eşeklerinin sırtındaki nevaleye dadanan bir ayıyı kulağından tutup sopa ile bir güzel dövdükten sonra bırakmış. Ayı da bir daha köylülerin önüne çıkmamış. Pehlivan yapılı Mustafa Ağa hâdiseyi hiç mühimsmeyen bir eda ile anlattı. Ayı lâfı uzadıkça uzadı, meğer bu orman kibarının ne çok hikâyesi varmış...

Gürenin Yashçalı adındaki mahallesinde Türkmen ulularından Bektaş Ağayı görmeğe gittik. Tek katlı kerpiç binaların önünde, kırmızı donlu, makyaktan yeşekli, önü peşli entarili, belleri şal kuşaklı, başları yazma çatkılı Türkmen kadınları, esmer penbe tenli, sürmeli kara gözlü, çekme sülük kaşlı, ince belli Türkmen kızları. Sokaklarında tek erkek görünmeyen bir köy. Çardaklarında mısır hevenkleri, kırmızı biber dizileri asılı tek katlı evlerin alabildiğine geniş yemyeşil bağları var. Sokaklarından şırl şırl sular akıyor. Bahçe duvarlarından sarkan dallarında insanın yüzüne gülen kırmızı nar taneleri, her biri kafa kadar ayvalar, dalında ballanmış yumruk misali incirler, asmalarda torbalanmış üzüm salkımları, çok bereket yuvası bir köy... Tek katlı, biraz daha irikiyim bir evi gösterdiler. Kapıda, kırıl sakalı göğsünü kaplayan ding ve heybetli bir ihtiyarla karşılaştık. Basında beyaz keçe küllâh üstüne yazma yağlık sarmış. Sessiz ve heybetli pövedişle kapıyı sımsıkı kaplayan bu ihtiyarın ahlak yüzünde beliren endişeyi gülen yüzlerimiz giderir gibi oldu. Hafif yan dönerek gavet acele sövlediği için anlayamadığım bir sevler sövledi. Evin içinde küçük bir telâş belirdi. Bizi oldukça geniş bir odaya aldılar. Yere serili çift yataкта soğun benizli bir delikanlı yatıyor. Boğaz düğümü (Badem-

ciik iltihabı) olmuş. Doktor Muzaffer Güldoğan kuvvetli bir Badijone ile hastanın gözlerini açtı. Bektaş Ağa geniş pöstekinin üstüne bağdaş kurdu, bizi de yanına oturttu. Daima gülen yüzü ile konuşuyor. Elindeki iri siyah taneli, ucu kırmızı püsküllü, keskin mis kokulu tesbihini avucularında ezerek, oğlunun ıstı-rabına nihayet veren doktora minnetle bakıyor. Sarı Kızın sırrını tam bir ta-assupla muhafaza ettiklerini öğrendiğim için bu Türkmen Ulusunu konuşturmanın çaresini, doktora olan minnetinden faydalanmakta bularak lâfı oraya getirdim. İri tesbih tanelerini avucularında ezmekte devam ederek, acı ilaç içmiş gibi yüzünü buruşturdu. Çaresizliğe ifade eden bir kaç cümleden sonra, anlatmağa başladı: — Hazreti Ali Kan Kalesini zapta gittiği zaman, Fatma Anamız çok kederlenmiş. Yolda giderken Selmanpâk hazretlerine rastlamış. Selman, «Kızım neden bu kadar kederlisin», diye sormuş, o da «iki oğlum var, kızım yok, bu yüzden kederliyim», demiş. O zaman Selman, «al nasibini», demiş ve Fatma Anamız kucagında nur topu gibi bir kız evlât bulmuş. Hazreti Muhammede müjdeye gittiği zaman babası, «Benim torunlarım bunu kötüler, onları üzme istemem, bunun nasibini Allaha havale ettim». demiş. Eunlar olurken Hazreti Ali Efendimiz de Kan Kalesini zaptetmiş. Sultanın kızını esir almak üzereymiş. Bu hal Fatma Anamıza malûm olmalı ki, Cenabı Hak Fatma Anamız kıştanmasın diye kızın canını alı-vermiş, Hazreti Ali de kızı ölü bulmuş. Fatma Anamız babasının bu sözü üzerine, Selman Hazretleri'ne giderek vaziyeti anlatmış. Selman, bu kıza Kaz Dağında incident bir sarav vaptirarak oraya bırakmış. Kız burada yirmi ile yirmibeş yaş arası yaşamış, sonra ölmüş. Kızı oraya gömmüşler, bundan sonra burası bütün alevilerin kâbesi olmuş. Bektaşın hatırı için kısaca anlattığı, Sarı Kız efsanesi bu. Alevilerin (Bihassa Kızılbaşlar) âdetlerini gayet gizli tuttukla-

Doğu Anadolu'da Yaşayan Gelenekler

Derliyen: Dr. Neriman R. BALCIOĞLU

Sene 1948. Ardahanın Maçevet köyünde, eşraftan birisinin düğününde-yim. Büyük tepsiler içinde leblebi, kuruzüm, renkli şeker karışığı yaydılar, bunun ortasına bir mum dikip yaktılar, misafir guruplarının ortasına bu tertip tepsilerden birer tane koydular.

Yine aynı köyde ve aynı düğünde gelinle uzun bir müşavereye şahit oldum. Oğlanın annesi ile kızın anası gelinin önünde âdetle kavga ediyorlardı. Sebebini sordum, bana şu cevabı verdiler; kız tarafı yeni evin ilk çocuğunun kız, erkek tarafı da oğlan olmasını istiyormuş. Nihayet oğlan tarafının arzusu galebe çaldı. Hemen orada bulunan küçük bir oğlan çocuğu, galiba kaymakamın oğlu idi, hemen yakalandı ve gelinin kucagına oturtuldu.

Gelinin düğünün son gününde kucagına aldığı çocuk, onun ilk çocuğu olurdu ondan, dediler.

Sonra oğlan tarafı, gelinin kucagına oturtulan çocuğa hediye vermek zorundadır. Ve ekseriya verilen hediye kızın kendi eliyle işlediği iç çamaşır olur.

Bir eve ilk gelen misafirin eşikten attığı adımı çok dikkat edilir.

Sol adım eşikten atlarsa o misafirin eve uğur getirmeyeceğine inanılır.

Bir gelin kocasının evine geldiği zaman attan inerken ayağının altına ters dönmüş bir sini koyarlar. Yeni evine

rını bildiğim için, Bektaşın kısa kestiği Sarı Kızın üzerinde fazla durmadım, esasen Yörük Obalarında bu efsanenin daha canlı varyantlarını bulmuştum. Türkmenlerin Sarı Kıza ait nefesleri olabileceğini düşündüğüm için Bektaş Ağadan bize bir nefes okumasını rica ettim. Meslek hayatımda bir çok güçlüklerle karşılaşmıştım. Mutaassıp köylüleri konuşturmanın ne kadar güç olduğunu bildirdim, fakat bu Bektaş Ağaya bir nefes okutmanın bu derece güç olacağı hiç aklıma gelmezdi. Bilahare bana bir fotoğrafını veren bu Türkmen

bolluk ve bereket getirsin, diye.

Satın alınan bir hayvan yeni evinin ahırına şayet sağ ayağını atarak girerse, hayvanın uğuruna inanılır.

Doğu Anadolu köylerinde gezip dolaştığım köylerde ahırların taşları arasına sokulmuş tüy, yün ve kıl parçaları gördüm. Sebebini bana şöyle izah ettiler:

O evin hayvanlarının bereketi daim olsun, diye.

Tohum ekimi için uğurlu sayılan günler vardır. Rençberler bunlara dikkat etmek zorundadırlar.

Şark çiftçisinin uğurlu saydığı günler şunlardır: Cuma, pazar ve perşembe.

Kırmızı kumaştan elbise giyen genç kız ve kadınların güneş battıktan sonra dışarı çıkmaları iyi sayılmaz. Zira cinlerin bu renk elbise giyenlere sataştıkları kanaati vardır.

Şafak sökerken herhangi bir ağacın kesilmesi iyi sayılmaz. Köylünün inancına göre bütün canlılar bu saatte zikredermiş.

Göze ve pınarbaşları gün battıktan sonra tekin sayılmaz. Bu saatlerde cinler ve perilerin su başlarına geldiğine inanılır ve besmele çekilmeden böyle yerlere gitmenin iyi neticeler vermeyeceği kabul edilir.

Karakedi, karaköpek tekin sayılmaz. Kedi dövmek ve hele öldürmek, mutlaka bir felaket geleceğine işaretir.

Ulusunun damarına girip aşağıdaki nefesi alıncaya kadar akla kararı seçtim. İşte nefes (1):

Sen yarattın yeri gözü ezeli
Heey, kurbanın olam Zülfikar Ali
Dünya hiç görmemiş böyle güzeli
Heey kurbanın olam Zülfikar Ali

Fatma'nın nurundan Kâbeye düşen
Mevlâ nefesinden süzülüp geçen
Sarı Kız elinden doldurup içen
Heey Kurbanın olam Zülfikar Ali

Eşiğin yanında yan yatan Sultan
Sarı Kız divanında kurulaa Arslan